

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

**A versenyjogi jogsértéseken alapuló kártérítési keresetekre vonatkozó
irányelv és átültetése a magyar jogba**

Szerző:

Dunai Szilvia

2014. május 16.

I. Elméleti alapok és az Irányelv előzményei

Tanulmányom a versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények, azon belül a kártérítési igények témakörébe illeszkedik. Az Európai Bizottság által 2013 nyarán beterjesztett, a tagállamok és az Európai Unió versenyjogának megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról szóló irányelvtervezetet (a továbbiakban: Irányelv vagy Irányelvtervezet)¹ vizsgálom meg. Bevezetésként bemutatom a versenyjogi jogsértésekkel szembeni közjogi és a magánjogi jogérvényesítést, a jogérvényesítés ezen két útjának céljait, jellemzőit és különbségeiket, a magánjogi jogérvényesítés fókuszba kerülését az Európai Unióban és az Európai Bizottság az Irányelvet megelőző előkészítő munkáját. Az Irányelvtervezet vizsgálata során bemutatom a javasolt jogintézményeket és az általuk elérni kívánt jogpolitikai célokat. Végezetül megvizsgálom, hogy az Irányelv által előírt harmonizálandó szabályok hogyan illeszkednek, illetve hogyan illeszthetőek be a magyar jogba.

A gazdasági verseny szabadsága ma egy jól működő piacgazdaság előfeltétele és motorja, és mint ilyen a gazdasági alkotmányosság alapeleme.² A Magyar Köztársaság Alkotmánya kifejezetten rendelkezett a gazdasági verseny szabadságának elismeréséről és támogatásáról.³ Az Alaptörvény eltérően fogalmaz, M) cikkében azt mondja ki, hogy Magyarország biztosítja a tisztességes verseny feltételeit, és fellép az erőfölénnyel való visszaéléssel szemben.⁴ Ez nem szerencsés, mert ezáltal a gazdasági verseny szabadsága általánosságban már nem élveznek alkotmányos védelmet, csak a versenyjog egyes területei (a tisztességtelen verseny és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalmait). Ennek ellenére vélelemezük, hogy a gazdasági verseny szabadsága Magyarországon továbbra is közcél és közérdek. Megvalósítását a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (a továbbiakban Tpv. vagy versenytörvény) tartalmazza.

1 Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a tagállamok és az Európai Unió versenyjogának megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról, COM(2013) 404, 2013.06.11.

2 Darázs: A kartellek semmissége. 23.

3 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról, 9. § (2) bekezdés

4 Magyarország Alaptörvénye M) cikk (2) bekezdés

A korlátozásoktól mentes verseny biztosítása uniós tagságunkból is fakadó követelmény. A tagállami gazdaságokhoz hasonlóan az Európai Unióban a szabad gazdasági verseny a belső piac hatékony működéséhez nélkülözhetetlen közösségi cél. Az uniós jog konkrét versenyjogi előírásokat is tartalmaz, bár nem szabályozza a versenyjog egészét. A Szerződések a versenykorlátozások jogának két területén tartalmazznak rendelkezéseket, tiltják a versenykorlátozó megállapodásokat és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést.⁵

A gazdasági verseny és a versenyjog alanyai a vállalkozások. Piaci fellépésük, individuális versenyző magatartásaik összessége az intézményesült verseny⁶, mely az egyes szereplők konkrét magatartásaitól független, absztrakt intézmény. Egy adott versenyellenes magatartás kétféle síkon okozhat sérelmet, egyrészt az intézményesült verseny megsértése minden esetben sérti a közérdeket, másrészt sértheti az egyének jogait vagy jogilag védett érdekeit.⁷ A közérdeket hordozó versenyszabadság biztosítása és védelme állami feladat, ezért a versenyvédelem jellemzően és elsődlegesen közjogi úton történik.⁸ A magyar versenyhatóság, a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) közigazgatási szerv, klasszikus közigazgatási eszközrendszerrel és szankciókkal. A GVH által végzett versenyfelügyelet az ún. közjogi jogérvényesítés (public enforcement). Ezen túl a versenyjogi jogsértéssel potenciálisan okozott individuális jogsérelmek alapot adnak ún. magánjogi jogérvényesítésre (private enforcement), vagy másként magánérdekű kikényszerítésre.⁹ Ilyenkor a jogaiban, jogilag védett érdekeiben sértett személy bírósághoz fordulva magánjogi alapon érvényesíti a versenyjogba ütköző magatartásból fakadó igényét.¹⁰ Dolgozatom, az irányelvjavaslat tárgyi hatályából következően a különböző magánjogi igények vagy más megközelítésben szankciók közül a kártérítésre koncentrálok.

Az Európai Unió tagállamaiban domináns a közjogi jogérvényesítés, a magánjogi út kihasználatlan, számos országban, például Magyarországon is szinte csak elméleti lehetőség.¹¹ Az uniós

5 EUMSZ 101. és 102. cikkek

6 Darázs: A kartellek semmissége. 23.

7 Ugyanott.

8 Ugyanott. 24.

9 Bassola- Fejes: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető polgári jogi igények - néhány alapvetés. In: Boytha: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények. 20-21.

10 A magánjogi jogérvényesítés a polgári jogi igényalapok szerint kategorizálható. Ld.: Fejes: Versenyjogi jogsértés - polgári jogi szankció: érvénytelenség, teljesítésre kötelezés és kártérítés polgári jogi alapon. In: Boytha: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények. Az érvényesíthető magánjogi igényeket más szempontból vizsgálva a versenyjogsértő magatartás magánjogi szankcióiról is beszélhetünk. Ld.: Darázs: A kartellek semmissége. 28-30.

11 A közjogi túlsúly azonban nem minden jogrendszer versenyjogának jellemzője. Az Egyesült Államokban a versenykorlátozásokkal (a kartelltilalommal és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalmával) kapcsolatos igényérvényesítés nagy része magánjogi úton történik. Ld.: Csépai: A versenykorlátozási tilalom magánjogi érvényesítésének lehetőségei az európai és a magyar jogban. In: Vörös: Az európai közösségi és a magyar versenyjog aktuális irányai. 55.

elsődleges és másodlagos jogforrások sem tartalmazzak (még) szabályt az egyébként uniós szinten tilalmazott versenykorlátozó magatartások magánjogi szankcióira.

A magánjogi jogérvényesítés uniós jogi jogalapját az Európai Unió Bírósága (EUB) teremtette meg a Courage kontra Crehan ügyben hozott előzetes döntésével. Az EUB kimondta, hogy versenykorlátozó szerződésben részes fél hivatkozhat az uniós jogi kartelltilalom megsértésére, és ez alapján követelhet kártérítést a másik szerződő féltől.¹² Az uniós kartelltilalom¹³ közvetlen hatálya és a Courage kontra Crehan ügyben hozott döntés alapján az uniós versenyjog megsértése miatt lehetséges a magánjogi igényeket érvényesíteni a tagállami bíróságok előtt. A Courage kontra Crehan döntés berobbantotta a versenyjogsértések magánjogi szankcióinak problematikáját az uniós jogi köztudatba és a tagállamok jogirodalmába egyaránt. A döntés kiemelkedő jelentőségű, paradigmaváltásként értékelhető¹⁴ a versenyjogi jogsértésekre alapított magánjogi igények szempontjából.

Az Európai Bizottság a Courage kontra Crehan döntést követően kiemelt versenypolitikai célkitűzéssé tette a magánjogi jogérvényesítés szerepének és kihasználtságának megerősítését az Európai Unióban. A Bizottság azonban, ahogy Nagy Csongor István fogalmaz, kényszerpályán mozog, mert bár a kezdeményezés és a jogalap (a Szerződés 101. vagy 102. cikkei megsértése) uniós, a magánjogi igényérvényesítés a tagállamok bíróságai előtt, a belső jog szerint történik.¹⁵ Ahhoz, hogy az Unió országaiban a magánjogi jogérvényesítés közel azonos feltételekkel lehetséges legyen, az ennek kereteit adó tagállami jogintézmények minimumharmonizációja elengedhetetlen. A 2013 nyarán az Európai Bizottság által az Európai Parlamentnek benyújtott Irányelvtervezetet hosszas bizottsági előkészítő munka előzte meg. A Bizottság tanulmányok és konzultációk segítségével mérte fel a magánjogi jogérvényesítés helyzetét és akadályait az Unión belül. Az „állapotfelmérés” tanulságait a problémafelvetéseket tartalmazó Zöld Könyv¹⁶ összegezte, az ezt követő Fehér Könyv¹⁷ pedig az individuális jogérvényesítés akadályainak lebontására már konkrét megoldási javaslatokat tartalmazott. Az Irányelvet az Európai Parlament megtárgyalta, hozzá a Tanáccsal egyeztetett módosításokat fogadott el, és az első olvasatban elfogadott verzióról határozatot hozott.¹⁸ Az uniós jogalkotási eljárásban most a Bizottságnak kell a parlamenti olvasatra reflektálnia. Az Irányelvet elfogadásától számított két éven belül kell majd átültetni a tagállamok jogába.¹⁹

Az Irányelv szabályainak implementálásával kapcsolatban releváns Fuglinszky álláspontja a versenyjogi jogsértésekre alapított kártérítési igények és az általános kártérítési jog kapcsolatáról. A versenyjogi kártérítések esetében két út követhető a kártérítési jogban. Kialakulhat egy ún.

12 Európai Unió Bírósága: a Courage kontra Crehan ügyben hozott előzetes döntés, C-453/99, 2001.09.20. rendelkező rész, 1.pont

13 Jelenleg az EUMSZ 102. cikke

14 Bassola-Fejes: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető polgári jogi igények - néhány alapvetés. In: Boytha: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények. 22.

15 Nagy Csongor István: Kártérítési felelősség kartelljogsértések esetén: gondolatok a Tpv. új szabályai kapcsán. 514.

16 Zöld könyv az EK versenyszabályainak megsértésére alapított kártérítési perekéről. COM(2005) 672, 2005.12.19.

17 Fehér Könyv az EK versenyszabályainak megsértésére alapított kártérítési perekéről. COM(2008) 165, 2008.04.02.

18 A Irányelv Európai Parlament előtti útjáról és a hozzá kapcsolódó parlamenti dokumentumokról ld.: [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2013/0185\(COD\)&l=en#tab-](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2013/0185(COD)&l=en#tab-)

szektorspecifikus kártérítési jog, mely a jogterület igényeihez és jellemzőire szabott jogintézményekkel működik, vagy a versenyjogi károk érvényesítése beilleszthető az általános kártérítési jog dogmatikájába, ez utóbbi belső logikáját és klasszikus intézményeit követve. Fuglinszky szerint a különálló versenyjogi kártérítési jog kialakítása nem jó megoldás, ezen károkat az általános kártérítési jog keretei között indokolt érvényesíteni.²⁰ Az implementáció tagállami kötelezettségünk, az Irányelv nem vethető alá dogmatikai megfelelési tesztnek. Ettől függetlenül a fenti gondolatot érdemes szem előtt tartani az irányelvi megoldások elemzésénél, esetleges kritizálásánál.

2. Az Irányelv

2.1. Célkitűzések

Az Irányelv az uniós versenyszabályok hatékony érvényesülését kívánja biztosítani, egyrészt a közjogi és a magánjogi jogérvényesítés közötti kölcsönhatás optimalizálásával, másrészt a károsultak teljes kártérítéshez való jogának érvényre juttatásával.²¹ A magánjogi jogérvényesítés megerősítése azért jelentős jogpolitikai cél, mert a versenyjogi jogsértések károsultjait ért individuális sérelmek reparálása, teljes kártérítéshez való joguk érvényesítése csak magánjogi igényekkel lehetséges. Az európai jogrendszerekben domináns közjogi jogérvényesítés jellegéből fogva nem lehet figyelemmel az individuális sérelmekre, az egyént ért kárra.²² Fontos cél a közjogi és a magánjogi jogérvényesítés összhangjának megteremtése. Szükséges biztosítani, hogy a magánjogi jogérvényesítés erősítése ne járjon a közjogi jogérvényesítés hatékonyságának csökkenésével, különösen ne veszélyeztesse a kartellek felderítésében kulcsszerepet játszó engedékenységi programok sikerét. Ez a törekvés az Irányelv számos szabályában tükröződik, például a bizonyítékokhoz való hozzáférés vagy az egyetemleges felelősség szabályaiban.

2.2. Hatály és az egyenértékűség elve

Az irányelv hatálya a Szerződések 101. vagy 102. cikke megsértésén vagy a nemzeti versenyjog megsértésén alapuló kártérítési keresetekre terjed ki, ezek vonatkozásában jelöl ki harmonizálandó

20

21

22

kérdéseket és jogintézményeket.²³ Az irányelvtervezet, uniós jogforrásról lévén szó, nem rendelkezhet az uniós dimenzióval nem rendelkező, tisztán tagállami jogalapon induló, így csak a belső jog hatálya alá tartozó kártérítési keresetekről. A nemzeti versenyjogi szabályok megsértése miatti perek szabályaira csak akkor hatályos, ha az uniós jogban is tiltott versenykorlátozó magatartást²⁴ bírál el tagállami hatóság, és a nemzeti versenyjogi szabályokat az uniós versenykorlátozási tilalmakkal párhuzamosan kell alkalmazni. A párhuzamos alkalmazásra az uniós versenyszabályok alkalmazását megreformáló 1/2003/EK rendelet szerint kerülhet sor.²⁵

Valószínűtlen azonban, hogy a nemzeti jogalkotó az implementáció során elválasztaná egymástól a kizárólag tagállami jogalappal bíró, így csak a tagállami jog hatálya alá tartozó kereseteket és a párhuzamosan alkalmazott szabályokon vagy az uniós jogon alapuló, így az Irányelvtervezet hatálya alá tartozó pereket. A versenyjogi jogsértések miatti kártérítések szabályozásának kettéválasztása több okból sem lenne szerencsés. Egyrészt nagy valószínűséggel sértené az egyenértékűség elvét, mely az uniós jog tagállamok általi alkalmazására vonatkozó garanciális szabály.²⁶ Az egyenértékűség követelményét maga az Irányelv is kimondja, értelmében a Szerződés 101. vagy 102. cikkének megsértésén alapuló kártérítési keresetekre vonatkozó nemzeti szabályok és eljárások nem lehetnek kedvezőtlenebbek a károsultra nézve, mint a belső jog szerinti hasonló keresetekre vonatkozó szabályok és eljárások²⁷. Ennek az előírásnak egy osztott szabályrendszer aligha tudna maradéktalanul eleget tenni. Másrészt a magyar kártérítési jog dogmatikája szerint sem lenne indokolható, hogy versenyjogi jogsértések miatti kártérítési igények különböző szabályozási rezsimek alá tartoznak, a megsértett versenyjogi rendelkezés „eredetétől” függően.²⁸

2.3. Jog a teljes kártérítéshez

23

24

25

26

27

28

Az Irányelv hatálya alá tartozó versenyjogi jogsértést elszenvedett fél követelheti kárának teljes körű megtérítését.²⁹ A teljes kártérítéshez való jog értelmében a károsult közvetlenül felmerült kárára és elmaradt hasznára is igényt tarthat, a késedelmi kamatokkal együtt.³⁰ Az Irányelv a továbbhárításra alapított védekezés szabályainál³¹ is hangsúlyozza, hogy a közvetlen káron túl az elmaradt haszon megtérítésre is követelhető, akkor is, ha a károsult a közvetlen kárt részben vagy egészben másra terhelte. A teljes kártérítés elve nem novum az uniós versenyjogsértések területén, azt az Európai Unió Bírósága is kimondta, elsőként a Manfredi-ügyben hozott előzetes döntésében.³² A magyar deliktuális kártérítési jog tradicionálisan a teljes kártérítés alapján áll,³³ így az Irányelv ezen előírásának jelenleg is megfelel.

2.4. Hozzáférés a bizonyítékokhoz

Kártérítési perben a felperes köteles bizonyítani a károkozó jogellenes magatartást, az elszenvedett kárt, valamint a magatartás és a kár közötti ok-okozati összefüggést. A bizonyítás és a bizonyítékok minden perben központi jelentőségűek, azonban a versenyjogi jogsértéseken alapuló kártérítési perekben a szokottnál is nehezebb feladat hárul az igényt érvényesítőre. Egyrészt a bizonyítás a tények bemutatásán túl komoly gazdasági elemzést is igényel. Másrészt a bizonyítékokról a felperes sokszor nem tud, vagy nem tudja őket elérni, mert azok rendszerint az alperes vagy akár harmadik személyek birtokában vannak.³⁴ A versenyjogi kártérítési pereket ezért eredendően információs aszimmetria jellemzi. Ez különösen markáns, ha a peres felek a termelési vagy forgalmazási lánc különböző, egymástól távol eső szintjein álló szereplők, például ha egy végfelhasználó kíván kártérítési igényt érvényesíteni egy alapanyaggyártóval szemben.³⁵ Az EU tagállamaiban a magánjogi jogérvényesítés egyik fontos akadálya a bizonyítékok megszerzésének, így a bizonyításnak a nehézsége.

29

30

31

32

33

34

35

A bizonyítékokhoz való hozzáférés szabályai kialakításakor azonban nem csak a felperes helyzetére kell figyelemmel lenni. Nem szabad szem elől téveszteni a közjogi jogérvényesítés hatékonyságához fűződő közérdeket és az arányosság követelményét sem.³⁶ A szabályozás nem befolyásolhatja negatívan a versenyhatósági eljárásokat (pl.: az engedékenységi programban való részvételi és kooperációs szándék csökkentésével) és nem róhat túlzottan széleskörű, költséges kötelezettségeket a kötelezett félre. A Bizottság a javasolt megoldások kialakításakor tekintettel volt e két szempontra, valamint kiemelt figyelmet szentelt annak, hogy javaslatai összhangban legyenek a tagállami jogrendszerekkel.³⁷

Az irányelv minimumharmonizációt valósít meg a bizonyítékokhoz való hozzáférés vagy az Irányelv szóhasználatában a bizonyítékok ismertetése³⁸ terén.³⁹ Célja, hogy a hozzáférés minimumszintje minden tagállami jogban biztosított legyen. A peres fél (a felperes, ha valószínűsíti az alperes versenyjogi jogsértése következtében elszenvedett kárát vagy az alperes, ha védekezéséhez szükséges) kérheti a bíróságtól a bizonyítékok ismertetésének elrendelését. A kérelmezőnek kérelmében bizonyítania kell, hogy a megismerni kívánt bizonyítékok relevánsak kárigénye vagy ellenkérelme alátámasztása szempontjából, és azokat a lehető legpontosabban és legszűkebben meg kell jelölnie. A bizonyítékok ismertetésére a perben ellenérdekű fél vagy kívülálló, harmadik személy is kötelezhető.

Az ismertetést lehetővé tevő főszabály mellett a kötelezett magánfél jogainak védelmét biztosító szabályok megalkotását is előírja az Irányelv.⁴⁰ A bíróságok akkor rendelhetik el a bizonyítékokhoz való hozzáférést, ha az megfelel az arányosság követelményének. A kérelem vagy a kérelem terjedelme arányosságának megítélésakor a bíróság köteles valamennyi fél, így az ismertetésre kötelezendő jogos érdekeit is figyelembe venni⁴¹. A kötelezettnek joga van a bíróság általi meghallgatásra a hozzáférés biztosítását megelőzően. A bizalmas információkat (pl.: az üzleti titkokat) a bizonyítékokhoz

36

37

38

39

40

41

való hozzáférés során védeni kell. Bizonyos kiváltságok és jogosultságok fennállása esetén a felek nem kötelezhetőek ismertetésre. Ez utóbbi szabály alapján az ügyvéd-ügyfél kommunikáció abszolút védelemben részesül és mentesül a hozzáférés alól.⁴²

A közjogi jogérvényesítés hatékonyságának megőrzése is fontos szempont volt a bizonyítékokhoz való hozzáférés szabályainak kialakításakor. A versenyhatósági eljárásban benyújtott dokumentumokat és így az eljárások sikerét abszolút és relatív korlátok védik. Az engedékenységre vonatkozó társasági nyilatkozatok (engedékenységi kérelmek) és vitarendezési beadványok abszolút védelemben részesülnek, vagyis ismertetésük nem rendelhető el.⁴³ Az ezen dokumentumokhoz való hozzáférés teljes korlátozása különösen fontos a versenyhatósági eljárások sikere szempontjából, hiszen a hozzáférés kockázata elrettentheti a potenciális résztvevőket az engedékenységi programoktól, melyek a kartellek felderítésének fontos eszközei.⁴⁴ Relatív, időben korlátozott védelmet élveznek az eljárás alá vontak által kifejezetten versenyhatósági eljárás céljára előállított és a versenyhatóság által, eljárása során összeállított információk. Az ezekhez való hozzáférés csak az eljárást befejezését követően lehetséges.⁴⁵ Ezen rendelkezés célja az eljárás zavartalan és befolyásmentes lefolytatásának biztosítása és a versenyhatósági eljárási stratégiájának védelme.

Az Irányelv bizonyítékok ismertetésére vonatkozó előírásait a magyar polgári perekben és az őket szabályozó Polgári Perrendtartásban (Pp.)⁴⁶ kell érvényre juttatni. A hatályos Pp. nem biztosítja széles körben a bizonyítékokhoz való hozzáférést és az Irányelv garanciális és arányossági rendelkezései valamint a megismerési korlátok sem jelennek meg benne. A bizonyítási főszabály szerint a jogvita eldöntéséhez szükséges tények valóságát annak kell bizonyítania, akinek érdeke, hogy azt a perben elfogadják.⁴⁷ Ez alól a Pp. csak kevés és szűk körű kivételeket határoz meg. A bizonyítékokhoz való hozzáférést segítő egyik kivétel az alperesnél vagy harmadik személyeknél található okiratok bemutatásának elrendelése, ennek alkalmazási köre azonban meglehetősen korlátozott. A bíróság az ellenfelet az okirat bemutatására csak

42

43

44

45

46

47

akkor kötelezheti, ha a kiadásra vagy bemutatásra a polgári jog szabályai szerint egyébként is köteles.⁴⁸ A bemutatásra kötelezés indítványozásához a bizonyítónak pontosan meg kell jelölnie a kívánt okiratot és a tényt, amit azzal bizonyítani akar.⁴⁹ Csépai szerint a versenyjogi ügyeket jellemző információs aszimmetria a hatályos perjogi szabályok között leküzdhetetlen.⁵⁰ Felhívja a figyelmet arra is, hogy a szűk körben biztosított bizonyítékokhoz való hozzáférése túl a hivatalbóli bizonyítás korlátozottsága sem segíti elő az aszimmetria kiegyenlítését, ezért a magyar perekben a versenyjogi jogsértéseken alapuló magánjogi igényeket érvényesíteni kívánók helyzete különösen nehéz.⁵¹ Szerinte a hivatalbóli bizonyítás megerősítése szükséges lenne a magánjogi jogérvényesítés megkönnyítéséhez. Véleményem szerint azonban jobb megoldást kínálnak az Irányelv bizonyítékok ismertetésére vonatkozó szabályai. A polgári perjog egyik alapelve a rendelkezési elv,⁵² ezt nem indokolt és elméletileg nem megalapozott háttérbe szorítani, a magánjogi jogérvényesítés megkönnyítése érdekében sem. Megfelelőbb a felek indítványozási jogát és lehetőségeit kiterjeszteni, az Irányelvben javasoltaknak megfelelően.

A közjogi jogérvényesítés hatékonyságát biztosító tilalmakat és korlátokat sem tartalmazza a magyar jog. Az engedékenységi programok sikeréhez szükséges társasági nyilatkozatok és vitarendezési beadványok semmilyen védelmet nem élveznek. A perbeli bizonyításhoz szükséges, valamely hatóság birtokában lévő dokumentumok megszerzése iránt a fél kérelmére a bíróság intézkedik, a kiadás csak minősített adatok védelmére hivatkozva tagadható meg.⁵³ E szakasz alapján a bíróság elrendelheti a GVH birtokában lévő okiratok, így az engedékenységi program céljából készült dokumentumok rendelkezésre bocsátását. A Pp. tehát csak egy gyaníthatóan igen ritkán előforduló esetben (ha az engedékenységi kérelem vagy a vitarendezési beadvány minősített adatot tartalmaz) védi az Irányelv szerint abszolút hozzáférési tilalom alatt álló dokumentumokat.

48

49

50

51

52

53

A hatályos versenytörvény az engedékenységi kérelemnek⁵⁴ és az ahhoz csatolt dokumentumoknak biztosít védelmet, de csak időben korlátozottan. Ezek az elbírálásig csak meghatározott személyek által (vizsgáló, versenytanács és bíró) és meghatározott célból ismerhetőek meg.⁵⁵

2.5. A nemzeti határozatok hatálya

Az Irányelv 9. cikke értelmében versenyhatósági ügyben valamely tagállam hatósága (versenyhatósága vagy a közigazgatási határozatot felülvizsgáló bírósága) által hozott, jogsértés megállapító jogerős határozat az ugyanabban az ügyben, akár más tagállamban indult későbbi kártérítési perben köti az eljáró bíróságot. Az indokolás felhívja a figyelmet arra, hogy az Európai Bizottság versenyjogi határozatai jelenleg is kötelezőek a nemzeti hatóságokra.⁵⁶ Ezt a kötőerőt indokolt kiterjeszteni a nemzeti versenyhatósági határozatokra is. Jogsértést megállapító jogerős tagállami határozat léte esetén ugyanazon tényállás újratárgyalása egy későbbi kártérítési perben jogbizonytalanságot okoz, és perökönómiai szempontból is kedvezőtlen (a tárgyalást hosszabbá teszi, és felesleges költségeket okoz).⁵⁷ A nemzeti határozatok hatályának irányelvbeli szabályozása dogmatikailag helyes. Egyrészt mert a kötőerő csak versenyjogi jogsértésekre alapított kártérítési perekben érvényesül, másrészt mert a nemzeti határozat csak a jogsértés kérdésében kötelező, egyéb megállapításaiban nem, harmadrészt mert csak és kizárólag a jogsértés megállapító határozatok kötelezőek, a nemleges határozatok nem.⁵⁸

A magyar jogban is ismert a versenyhatósági határozatok bíróságokra kötelező ereje, azonban ennek szabályai eltérnek az Irányelvben meghatározottól. A versenyjog megsértésére⁵⁹ alapított perben eljáró bíróság a GVH jogsértést vagy annak hiányát megállapító határozatához is kötve van. Nem szerencsés, hogy a Tpvt. által biztosított kötőerő a nemleges határozatokat is megilleti. A Kúria

54

55

56

57

58

59

jogértelmezése szerint csak bizonyos speciális előzmények alapján indult versenyhatósági eljárásokban hozott határozatokhoz kapcsolódik kötőerő.⁶⁰ A kúriai értelmezés a Tpvt. 88/B. (6) bekezdésének szerkezetén alapul. Az elvi döntés véleményem szerint indokolatlan megkülönböztetést tesz a GVH határozatok között a kötelező erő tekintetében. A versenytörvény 2014. július 1-én hatályba lépő módosítása szerint a GVH határozatának jogsértés megállapító részéhez a bíróság köve van.⁶¹ A módosítás dogmatikailag indokolt, megszünteti a nemleges határozatok kötőerejét. Más tagállamok versenyhatóságainak kötelező erejéről nincs rendelkezés a magyar jogban, az Irányelv átültetése tehát a Tpvt. ismételt módosítását igényli majd.

2.6. Elévülés

Az Irányelv célja, hogy az elévülési szabályok ne jelentsék a magánjogi jogérvényesítés korlátját. Különösen fontos, hogy az elévülés ne legyen az ún. follow-on keresetek⁶² akadálya. Az indoklás a károsult magánfelek érdekein túl megemlíti a jogbiztonsághoz fűződő érdeket is, olyan szempontként, melyet az elévülési szabályok kialakításakor figyelembe kell venni. Az Irányelv legalább öt éves elévülési időt ír elő, mely nem kezdődhet meg azelőtt, hogy a kártérítésre jogosult tudomást szerzett volna vagy ésszerűen elvárhatóan tudomást kellett volna szereznie a versenyjogot sértő jogellenes magatartásról, az ezzel neki okozott kárról és a károkozó személyéről. Folytatólagos vagy ismételt jogsértés esetén a jogsértés befejeződése után kezdődhet meg az elévülés. Nyugvási ok a versenyhatósági eljárás megindulása.

Az elévülési szabályok bizonyos, az Irányelvben szereplő elemei a magyar szabályozásból hiányoznak vagy eltérnek attól. A magyar polgári jogban a követelések általános elévülési ideje öt év,⁶³ mely megfelel az irányelvi minimumnak. Az elévülés kezdete a követelés esedékessé válása,⁶⁴ és nem a károsult (a követelés érvényesítésére jogosult) tudomásszerzése. Megítélésem szerint a hatályos magyar megoldás jobb, mert az felel meg az elévülés funkciójának. Az elévülés szerepe, hogy a függő jogi

60

61

62

63

64

helyzetek fennállását időben korlátozza, mely a jogbizonytalanság csökkentését, megszüntetését segíti elő. A követelés esedékesség válása objektív kezdő időpont, míg a károsult tényleges tudomásszerzése vagy a tőle ésszerűen elvárható tudomásszerzés szubjektív kategóriák. Bevezetésük bizonytalansági tényezőt vinne az elévülési határidők számításába. Ez elkerülendő egy olyan jogintézmény esetében, mely a jogbizonytalanság időbeli korlátozásának eszköze. A Ptk. szerint nyugszik az elévülés, ha a jogosult követelését menthető okból nem tudja érvényesíteni.⁶⁵ Ez a nyugvási ok álláspontom szerint biztosítja az Irányelv kezdőidőpontra vonatkozó szabályával elérni kívánt célt. A menthető okból nem tudja követelését érvényesíteni kategória és a nem tud vagy ésszerűen elvárható körülmények között⁶⁶ nem tudhat a követelést megalapozó jogsértésről kategória hasonló esetköröket fed le. A jelentős különbség a két megoldás között az, hogy az Irányelv tudomásszerzéstől számítja, és ezzel kitolja az egész elévülési időtartamot, a Ptk. pedig menthető ok fennállta esetén csak az elévülési időből az ok megszűnésekor fennálló tartamot tolja ki. Az Irányelv szabálya potenciálisan hosszabb ideig tart fenn rendezetlen jogi helyzeteket, jogbizonytalanságot generálva ezzel. A Ptk. nem tartalmaz szabályt a folytatólagos vagy ismétlődő jogsértések esetén az elévülési kezdőidőpontra és nem tekinti nyugvási oknak a versenyfelügyeleti eljárást.

2.7. Egyetemleges felelősség

Az egyetemleges felelősség szabályozásánál két, egymással néhol konfliktusba kerülő érdeket kell megjeleníteni. Egyrészt figyelemmel kell lenni a közjogi jogérvényesítés, ezen belül az engedékenységi programok hatékonyságához fűződő közérdekre, másrészt érvényesíteni kell a károsultak jogát a teljes kártérítésre. Az egyetemleges felelősség kivételek nélküli érvényesítése potenciálisan csökkenthetné az engedékenységi programok vonzerejét. Gyakori forgatókönyv, hogy a bírság alóli mentesülésben részesülő vállalkozás nem fellebbez a GVH határozata ellen, így az vele szemben hamarabb válik jogerőssé, mint a többi közös károkozóval szembeni határozatok. Egyetemleges felelősség mellett ilyen esetben az engedékenységekben részesített vállalkozás a kártérítési igények első számú célpontja lenne. Ezt kívánatos elkerülni, hiszen az engedékenységi programok kulcsfontosságúak a kartellek

65

66

felderítésében és így a versenyjogi szabályok hatékony közjogi érvényesítésben.⁶⁷ Azt sem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a közös károkozók egyetemleges felelőssége a károsultaknak kedvező jogintézmény, teljes kártérítéshez való joguk biztosabb és könnyebb érvényre jutását célozza.

Az Irányelv a versenyjogi jogsértést közös magatartással előidéző vállalkozások⁶⁸ egyetemleges felelősségét írja elő. Az egyetemleges felelősség alapján a károsult bármelyik jogsértőtől követelheti a teljes kár megtérítést, és minden jogsértő köteles a kár teljes megtérítésére.⁶⁹ Az egyetemlegességi főszabály alól az Irányelv kivételeket határoz meg az engedékenységekben részesített közös károkozóra. Az ő felelőssége főszabályként a közvetlen és közvetett vásárlóknak vagy beszállítóknak okozott károkra korlátozódik.⁷⁰ A mentességben részesített fél felelősségének korlátozása azonban nem lehet abszolút jellegű, mert az sérthetné a többi károsult jogát a teljes kártérítésre. Ezért ha az egyéb károsultak bizonyítják, hogy a többi közös károkozótól nem jutnak teljes kártérítéshez, akkor az engedékenységekben részesített vállalkozás velük szemben is felel.⁷¹ Ezzel a konstrukcióval a mentesített közös károkozó egyetemleges felelősségét mögöttes felelősséggé alakította az Irányelv.⁷² Az Irányelv biztosítja, hogy az egyetemleges felelősség alapján az egész kárösszeget megfizető károkozó megtérítési igénnyel léphet fel károkozótársaival szemben.⁷³ Ezen a téren is érvényesül az engedékenységekben részesülő vállalkozás védelme, a regressz igények a közvetlen és közvetett vásárlók vagy beszállítók kárára korlátozódik.

A közös károkozók egyetemleges felelőssége a magyar jogban is létező intézmény.⁷⁴ A Tpv. is megjeleníti a versenyjogi jogsértések esetén fennálló egyetemlegesség szabályozásában figyelembe veendő két szempontot⁷⁵, vannak azonban eltérések az Irányelvhez képest. A versenytörvény alapján a közös károkozók együttes perlése és egyetemleges felelősségük kimondása lehetséges, tekintet nélkül a

67

68

69

70

71

72

73

74

75

bírság alól esetlegesen mentesülte. A végrehajtás során viszont az engedékenységekben részesített károkozó sortartásos felelőssége érvényesül. Ez alapján a vállalkozás a kár megtérítését megtagadhatja addig, ameddig a követelés az ugyanazon jogsértésért felelős másik károkozótól behajtható.⁷⁶ A megtagadási jog a közvetlen és közvetett vásárlókkal vagy beszállítóikkal szemben is fennáll. A magyar szabályozás megfelel az irányelvi kivételnek, hiszen szélesebb körű engedményeket tesz a mentesített vállalkozásnak, mint az Irányelv. Igaz ez attól függetlenül, hogy a két szabályozási megoldás dogmatikailag nem egyezik. Az Irányelv engedékenységekben részesített közös károkozók esetében kizárja az egyetemleges felelősséget, a Tpvt. pedig az egyetemlegesség fenntartása mellett a végrehajtásban vezet be sortartást.

Problémás eleme a magyar szabályozásnak, hogy kizárólag a GVH által engedékenységekben részesített vállalkozásoknak biztosítja a fenti engedményeket, a Bizottság vagy más tagállam versenyhatóságának engedékenységi programja esetében nem.⁷⁷ A bizottsági és a magyar mentesítés különböző státusa sérti a tényleges érvényesülés elvét, a más tagállam általi engedékenységi döntés hátrányos megkülönböztetése pedig a nemzetiség szerinti diszkrimináció tilalmába ütközik. Ezeket a hibákat annak ellenére indokolt lenne orvosolni, hogy az Irányelvben nincs rájuk vonatkozó előírás.

Hiányzik a versenytörvényből az engedékenységekben részesült vállalkozást a többi károkozó megtérítési igényei ellen védő, az ilyen igényeket a közvetlen vagy közvetett vásárlók vagy beszállítók kárára korlátozó rendelkezés. Így a bírság alól mentesített vállalkozás ugyan a végrehajtás során megtagadhatja a kártérítés megfizetését még vásárlóival vagy beszállítóval szemben is, ha az a többi károkozótól behajtható, később viszont ezt az összeget esetlegesen meg kell fizetnie regressz igény alapján. Ez nem szerencsés megoldás, mert sem az engedékenységekben részesített vállalkozást nem preferálja a többi károkozóval szemben, sem a károsultaknak nem kedvez. A regressz igényekre vonatkozó korlát bevezetése implementációs kötelezettségünk, mely a Tpvt. módosítását igényli majd.

2.8. A továbbhárításon alapuló védekezés és a közvetett károsultak helyzete

Az Irányelv a tagállami jogrendszerek számára előírja az árnövekedés továbbhárítására alapított, úgynevezett passing-on védekezés lehetőségének biztosítását. A kár áthárítása a vásárlói vagy beszállítói

76

77

lánc⁷⁸ különböző szintjein található közvetlen és közvetett károsultak⁷⁹ között lehetséges. Árfelhajtó versenyjogi jogsértések esetén az árnövekedéssel közvetlenül károsított vállalkozás saját eladási árai növelésével áterhelheti kárát közvetlen és közvetett vevőire. Az Irányelv biztosítani rendeli, hogy a kártérítési kereset alperese a kárigénnyel szemben hivatkozhat arra, hogy a felperes részben vagy egészben továbbhárította a jogsértésből eredő árnövelést. A továbbhárítást az alperesnek kell bizonyítania.⁸⁰ A passing-on védekezés kizárt, ha azok, akikre a kárt továbbhárították, jogilag nem képesek kárigényt érvényesíteni.⁸¹ Ha közvetett vásárlók perelnek kártérítésért, akkor a továbbhárítás tényének és mértékének bizonyítása őket terheli.⁸² Az Irányelv bevezet egy megdönthető továbbhárítási vélelmet a közvetett károsultak igényérvényesítésének megkönnyítésére. A továbbhárítást bizonyítottnak kell tekinteni, ha a közvetett vásárló igazolja, hogy 1) az alperes versenyjogi jogsértést követett el és 2) ennek következtében a jogsértő közvetlen vásárlójánál árnövekedés következett be és 3) az érintett árukat/szolgáltatásokat vagy az érintett áruk/szolgáltatások felhasználásával létrejött árukat/szolgáltatásokat vásárolt.⁸³ A termelési-forgalmazási lánc különböző szintjein álló károsultak ugyanazon versenyjogi jogsértésre alapított kártérítési pereit és az ezekben hozott ítéleteket a nemzeti bíróságoknak figyelembe kell venniük.⁸⁴ E rendelkezés célja az összefüggő eljárásokban hozott ítéletek összhangjának fokozása és az ugyanazon jogsértés által okozott kár alul- vagy felülkompenzálásának elkerülése.⁸⁵

A passing-on védekezés és a közvetett károsultak igényérvényesítését könnyítő vélelem intézményei nem találhatók meg a magyar jogban. A Hegymegi-Barakonyi - Horányi szerzőpáros véleménye szerint ezen megoldások illeszkednek jogrendszerünkbe, implementációjuk nem vet fel dogmatikai problémákat.⁸⁶ Véleményem szerint azonban a 12. cikk (2) bekezdése több szempontból is

78

79

80

81

82

83

84

85

86

aggályos. Sérti a kárnszerzés tilalmát a továbbhárítás kizárása abban az esetben, ha a továbbhárított kárt szenvedett közvetett vevők vagy beszállítók jogilag nem képesek kárigény érvényesítésére. A közvetlen károsult kára az áthárítással csökken (hiszen az árnövekedésből származó közvetlen károk, vagy legalábbis egy részük nem nála jelentkezik), ezt nem érinti, hogy az árnövekedés átterhelésével érintetteknek esetlegesen jogilag nincs lehetősége ezzel kapcsolatos igényérvényesítésre. A kárnszerzés tilalma a magyar és a kontinentális európai kártérítési jog egyik jellegadó alapelve, ezért a passing-on védekezés korlátozása megítélésem szerint nem illeszkedik kártérítési jogunk dogmatikájába. Ezen felül problematikus szerintem a 12. cikk (2) bekezdésének „kártérítést igényelni jogilag nem képes” fordulata, mert pontatlan, nehezen értelmezhető kategória. Hegymegi-Barakonyi - Horányi elemzésükben egy példával illusztrálják azt, hogy mikor beszélhetünk „jogi képtelenségéről”.⁸⁷ Szerintük ebbe az esetkörbe tartozik az, ha a közvetett vevők/beszállítók a termelési-szolgáltatási láncban olyan távol vannak a károkozótól, hogy a károkozó magatartás és a kár közötti okozati összefüggés nem bizonyítható. Én azonban a jogilag képtelen kategóriáját, annak nyelvtani értelmezése alapján inkább a perképeség vagy a keresetőségi jog hiányával, az igény elévült voltával stb. azonosítanám. A példában hozott ok-okozatiság ténykérdés, ha valaki azt nem tudja bizonyítani, az nem jelenti igényérvényesítésre való jogi képtelenségét, csupán azt, hogy kára nem (vagy nem bizonyíthatóan) a megnevezett magatartás eredménye. A továbbhárításra alapozott védekezést kizáró irányelvi szabály dogmatikailag nem illeszkedik a magyar jogba és a hozzá kapcsolódó értelmezési bizonytalanság is negatívuma.

2.9. Kárvélelem és a kár számszerűsítése

Az Irányelv megdöntető vélelem felállítását írja elő, mely szerint a versenykorlátozó megállapodások kárt okoznak.⁸⁸ Általánosan érvényesítendő, hogy a kár számszerűsítésével kapcsolatos bizonyítási teher és a megkövetelt bizonyítási szint ne lehetetlenítse el, vagy ne tegye túlzottan nehézé a kartellkártérítés érvényesítését. Ennek megvalósítását szolgálja, hogy a tagállami bíróság jogosult kell legyen a bizonyított kár összegének becslésére.⁸⁹

87

88

89

A versenykorlátozó megállapodásokra vonatkozó, az abban részes fél ellen indított bármely polgári jogi perben alkalmazandó megdönthető vélelmet tartalmaz a Tpv. Az eladási árak közvetlen vagy közvetett meghatározására, a piac felosztására, termelési vagy eladási kvóták meghatározására irányuló horizontális kartellekről az ellenkező bizonyításig azt kell feltételezni, hogy az árat 10 százaléknál mértékben befolyásolták.⁹⁰ Az uniós vélelem általánosan a kartell károkozó mivoltára vonatkozik, a versenytörvény véelme ennél konkrétabb, a kartellek által okozott árnövekedés mértékét tételezi. A versenykorlátozó magatartások miatti áremelkedés az abban részes vállalkozások üzletfeleinél közvetlen kárként jelentkezik, így a 10 százalékos árváltozásból elvileg levezethető a károkozás ténye.⁹¹ Míg az Irányelv az összes kartelltípusra előírja a kárvélelem felállítását, addig a Tpv. véelme korlátozott körben érvényesül, csak a hard-core horizontális kartellekre vonatkozik. Nagy Csongor István szerint a magyar vélelem a kárigények egyszerűbb érvényesítésének segítségével játszott gyakorlati szerepe meglehetősen korlátozott, egyrészt, mert az áremelkedésre vonatkozik és ez a kárösszeszerűségének meghatározásában nem nyújt döntő segítséget, másrészt mert csak bizonyos kartellekre alkalmazható.⁹²

2.10. Konszenzusos vitarendezés

Az Irányelv ösztönözni kívánja a kartellkártérítési perek felei közötti konszenzusos vitarendezést és optimalizálni kívánja a perek és az alternatív vitarendezési módok egymáshoz viszonyított arányát.⁹³ E célból a konszenzusos vitarendezést segítő, az azt választó felek számára előnyös szabályokat alkotott. A konszenzusos vitarendezés ideje alatt, az abban részt vevők vonatkozásában a kárigény elévülése nyugszik.⁹⁴ A konszenzusos vitarendezés a folyamatban lévő perben felfüggesztési ok.⁹⁵ A konszenzusos egyezséget egyetemleges felelősséget kiváltó közös károkozás esetében is figyelembe kell venni. Az egyezséget kötő károkozóra eső kárral a károsult igénye csökken. A többi károkozó az egyezségben részes vállalkozástól a fennmaradó kártérítés vonatkozásában regressz igényekkel nem élhet.⁹⁶

90

91

92

93

94

95

96

A magyar jogrendszerben is lehetséges a jogvitákat, így a kártérítési pereket közvetés során rendezni. A bíróság bizonyos esetekben közvetítői eljárásban való részvételre kötelezi a feleket, ilyenkor az eljárást hivatalból felfüggeszti, azonban a kartellkártérítési perekben nem kötelező a közvetítés elrendelése, így esetükben az nem is hivatalbóli felfüggesztési ok⁹⁷ Az Irányelv konszenzusos vitarendezési szabályai részleteikben nincsenek jelen a magyar jogban, implementációjuk szükséges.

3. Konklúzió

A bemutatott Irányelv - elfogadása és átültetése esetén - jelentős módosításokat hoz jogrendszerünkbe. A polgári törvénykönyv, polgári perrendtartás és a versenytörvény szabályainak módosítása is szükségessé válhat. Az új jogintézmények megkönnyítik a versenyjogi jogsértéseken alapuló magánjogi igények érvényesítését. Az Irányelv néhány szabálya nem praktikus, nem egyértelmű vagy egyenesen dogmatikai problémákat vet fel, a szabályozás egészéről viszont globálisan kijelenthető, hogy illeszkedik és különösebb problémák nélkül beilleszthető a magyar jogba.

Irodalomjegyzék

Könyvek

Boytha Györgyné: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2009

Darázs Lénárd: A kartellek semmissége. Complex Kiadó, Budapest, 2009

Kisfaludi András: Versenyjogi jogsértések - magánjogi jogkövetkezmények. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest, 2012

Nagy Csongor István: Kartelljogi kézikönyv. A közösségi és a magyar kartelljog joggyakorlata. HVG-ORAC, Budapest, 2009

Vörös Imre: Az európai közösségi és a magyar versenyjog aktuális irányai. Gyakorlati tapasztalatok és jogpolitikai, jogdogmatikai problémák. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2008

Hivatkozott tanulmányok

Bassola Bálint-Fejes Gábor: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető polgári jogi igények - néhány alapvetés. In: Boytha Györgyné: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2009

Csépai Balázs: A versenykorlátozási tilalom magánjogi érvényesítésének lehetőségei az európai és a magyar jogban. In: Vörös Imre: Az európai közösségi és a magyar versenyjog aktuális irányai. Gyakorlati tapasztalatok és jogpolitikai, jogdogmatikai problémák. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2008

Fejes Gábor: Versenyjogi jogsértés - polgári jogi szankció: érvénytelenség, teljesítésre kötelezés és kártérítés polgári jogi alapon. In: Boytha Györgyné: Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2009

Fuglinszky Ádám: A versenyjogi jogsértések esetén alkalmazható polgári jogi jogkövetkezmények. A kártérítés mint magánjogi szankció. In: Kisfaludi András: Versenyjogi jogsértések - magánjogi jogkövetkezmények. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest, 2012

Folyóiratcikkek

Hegymegi-Barakonyi Zoltán-Horányi Márton: A Bizottság versenyjogi jogsértéseken alapuló kártérítési perekre vonatkozó irányelvtervezete. Versenytükr, 2013, 9. évfolyam, 2. szám, 4-18. o.

Nagy Csongor István: Kártérítési felelősség kartelljogsértések esetén: gondolatok a Tpv. új szabályai kapcsán. Magyar Jog, 2009, 56. évfolyam, 9. szám, 513-520. o.

Uniós források

Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a tagállamok és az Európai Unió versenyjogának megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról. COM(2013) 404, 2013.06.11.

Az EK-Szerződés 81. és 82. cikkében lefektetett versenyszabályok végrehajtásáról szóló 1/2003/EK tanácsi rendelet.

A Courage kontra Crehan ügyben hozott előzetes döntés. C-453/99, 2001.09.20.

A Manfredi ügyben hozott előzetes döntés. C-295/04 to C-298/04, 2005.07.13.

Zöld könyv az EK versenyszabályainak megsértésére alapított kártérítési perekről. COM(2005)
672, 2005.12.19.

Fehér Könyv az EK versenyszabályainak megsértésére alapított kártérítési perekről. COM(2008)
165, 2008.04.02.